

Draai er niet omheen

Moet de term *allochtoon* dan maar worden afgeschaft, nu de gevoelswaarde ervan is omgeslagen van eufemisme naar stigmatiserende uitdrukking? Volgens taalkundige Frank Jansen lost dat weinig op; het nieuwe begrip zal snel zijn positieve gevoelswaarde verliezen. Hij kiest voor een andere mogelijkheid: nauwkeurig benoemen.

Frank Jansen

COMMUNICATIEKUNDIGE, UNIVERSITEIT UTRECHT

Professor Manenschijn brengt drie standpunten naar voren waar ik enkele kanttekeningen bij wil plaatsen: de etymologische betekenis van het woord *allochtoon* wijkt af van de manier waarop hij thans gebruikt wordt, het verdient aanbeveling het huidige gebruik van deze term te beëindigen, en het bezwaar dat tegen een dergelijk taalactivisme naar voren wordt gebracht (taal volgt de werkelijkheid maar schept die niet) houdt geen steek.

Eerst een korte opmerking over de etymologie van *allochtoon*. Dit woord ontbreekt inderdaad in het klassieke Grieks, maar het bestaat uit de wél aangetroffen morfemen *allo* en *chtoon* en is volgens hetzelfde productieve woordvormingsprocedé gebouwd als *autochtoon*, waarvoor wél bewijsplaatsen bestaan. In de linguïstiek is het gebruikelijk een volgens de woordvormingsregels gebouwd woord wel degelijk als een authentiek woord te beschouwen.

Met de oorspronkelijke betekenis van *autochtoon* is trouwens nog iets leuks aan de hand. De kunsthistoricus Simon Schama verwijst naar een studie over de god Pan van Philippe Borgeaud, die zich baseert op de geograaf Pausanias (tweede eeuw v.Chr.). Daaruit komt naar voren dat de Grieken de Arcadiërs beschouwden als ‘autochtonen’, dat wil zeggen ‘aan de aarde zelf ontsprotenen’. De gevoelswaarde van deze term was echter niet bijster positief. Deze autochtonen waren oversekste, gewelddadige woestelingen voor wie geen nimf veilig was. Waar doet dat toch aan denken?

■ KWADE SAPPEN

Wat bewijst deze geleende wijsheid? Dat woorden meer dan één betekenis hebben, en dat die betekenissen voortdurend veranderen, of we dat nu leuk

vinden of niet. Wie deze aloude waarheid aanvaardt, begrijpt ook dat we in discussies over woordkeuze beter geen waarde kunnen hechten aan etymologische argumenten. Wat *allochtoon* nu betekent, kunnen we alleen maar vaststellen door na te gaan hoe dit woord nu gebruikt wordt. Manenschijn geeft een merkwaardige definitie van het Centraal Bureau voor Statistiek en laat zien hoe die ook in Van Dale terechtgekomen is. Hoe gezaghebbend die bronnen ook zijn, in het dagelijks taalgebruik is er ook nog een andere betekenis en gevoelswaarde van het woord *allochtoon*. Wie zijn oren op straat de kost geeft, merkt dat *allochtoon* daar eerder bete-

De Grieken beschouwden de Arcadiërs als ‘autochtonen’, wat voor hen zoveel inhield als “oversekste, gewelddadige woestelingen voor wie geen nimf veilig was”.

Schilderij: William-Adolphe Bouguereau (1825-1905)

kent: ‘arme nazaat van immigranten uit Afrika, het Midden-Oosten of Zuid-Amerika, die nooit geïntegreerd is geraakt in zijn achterstandswijk’. Ik sluit absoluut niet uit dat sommige landgenoten daar nog een paar schepjes bovenop doen, bijvoorbeeld ‘seksbelust, crimineel, steuntrekker, anti-vrouw, anti-homo en/of fundamenteel-islamitisch’. *Allochtoon* is dus een scheldwoord geworden. Het heeft net als zijn voorgangers *gastarbeider*, *buitenlander*, *anderstalige* en *immigrant* alle kwade sappen opgezogen van het maatschappelijk ongenoege over de gebrekkige integratie. En zoals *gastarbeider* niet gebruikt werd voor alle buitenlandse personen die hier werk verrichtten, slaat *allochtoon* ook niet op alle personen die niet in Nederland geboren zijn, maar alleen op die groep die het mikpunt is. Dit laatste punt, de neiging tot te ruime verwijzing, is overigens geen toeval, maar een essentiële succesvoorwaarde voor eufemismen.

■ OMDEFINIËREN

Kan de overheid aan deze onbehaaglijke toestand een einde maken? Ja, zegt Manenschijn, en hij verzet zich hiermee tegen de opvatting dat de taalontwikkeling autonoom de maatschappij volgt en geen realiteit schept. Manenschijn laat zien dat taal wel degelijk realiteit kan scheppen aan de hand van zogeheten performatieven. Als een voorzitter zegt: ‘Ik sluit de vergadering’, dan is die vergadering door deze uitspraak gesloten. Manenschijn vraagt aandacht voor het feit dat definiëren ook een performatieve handeling is, en ik lees zijn stuk als een pleidooi dat de overheid er niet voor moet terugschrikken om woorden ‘om te definiëren’.

Naar mijn mening heeft Manenschijn met zijn opvatting van definiëren helemaal gelijk. Ik ga nog verder: niet alleen de overheid, maar wij allemaal hebben het vermogen tot omdefiniëren. Een spelend kind dat roept: ‘en nu ben ik de kojboj’ of ‘ik was papa en jij mama’, heeft al door hoe definitieven performatief kunnen werken. Met de nadruk op “kunnen”, want zulke exercities zijn lang niet altijd succesvol. Zo is het tamelijk eenvoudig om van een neutraal woord iets negatiefs te maken (Youp van ’t Hek had maar één voorstelling nodig voor *Buckler*). Maar het is vrijwel ►

Beladen medische termen

Doofstom Belangenverenigingen voor doven, zoals Dovenschap, wijzen er geregeld op dat de term *doofstom* niet de lading dekt (door dat *stom* wordt de indruk gewekt dat doven automatisch niet kunnen spreken, maar ze beschikken wel degelijk over spraakvermogen) en ten onrechte de associatie oproept met *dom*.

Mager De vereniging Anonieme Dunne Darmen vroeg in 2004 aan Van Dale en Kramers om *mager* uit het woordenboek te schrappen omdat het een scheldwoord is van “de dikke overheersers” – tevergeefs.

Mongool ‘Mongoloïde idiotie’, zo noemde John Langdon Down het syndroom dat later – nadat *mongool* een scheldwoord was geworden – naar hemzelf werd genoemd: het syndroom van Down. Ook termen als *achterlijk*, *debiel*, *imbeciel* en *idiot* waren ooit neutraal, maar zijn inmiddels ingeruild voor *mensen met een verstandelijke beperking* of – nog eufemistischer – *mensen met mogelijkheden*.

om mogelijk om een negatief woord tot iets positiefs om te definiëren. Anders hadden de centra waar asielzoekers bij elkaar gezet worden tot hun uitzetting allang ‘concentratiekamp’ geheten.

■ AFSCHAFFEN?

Het is dus in principe mogelijk om de term *allochtoon* af te schaffen, nu de gevoelswaarde omgeslagen is van eufemisme naar scheldwoord. Het probleem is: wat dán? We kunnen een vers begrip introduceren, zoals Manenschijn ook suggereert. Hij voegt eraan toe: “maar – en daar gaat het om – belast die nieuwe term niet met allerlei negatieve bijbetekenissen, en maak er vooral geen politiek correct eufemisme van.” Dat zou mooi zijn, maar de vraag hoe je dat voor elkaar krijgt, beantwoordt hij niet.

Zo’n nieuw woord lijkt me niet de oplossing. Er gaat veel geld en energie in zitten, dat beter aan de integratie zelf ten goede had kunnen komen. Belangrijker: zolang de integratie van immigranten als een maatschappelijk probleem wordt ervaren, valt te vrezen dat het nieuwe begrip vrij snel zijn positieve gevoelswaarde verliest. En misschien moet de korte tijd dat het nieuwe woord succes heeft, wel toegeschreven worden aan het feit dat het publiek dan nog in verwarring verkeert over wie en wat er precies bedoeld wordt.

■ NAUWKEURIG BESCHRIJVEN

Er is een alternatief: alle energie stoppen in de oplossing van het integratieprobleem zelf. Dat heeft mijn voorkeur. *Onze Taal* is natuurlijk niet het podium voor discussies daarover, maar er zit wel een talig aspect aan. Het beste is dat bestuurslieden zo weinig mogelijk gebruikmaken van generaliserende begrippen en in plaats daarvan nauwkeurige beschrijvingen gebruiken. De nieuwe burgemeester van Utrecht, Wolfsen,

heeft het goede voorbeeld gegeven. Hij constateerde tijdens zijn verkiezingscampagne dat nogal wat jongetjes van tien uit Marokkaanse migrantengezinnen ’s avonds laat op straat zwierven. Dus zei hij dat “nogal wat jongetjes van tien uit Marokkaanse migrantengezinnen ’s avonds laat op straat zwierven”, en hij beloofde daar wat aan te doen. Een van zijn eerste beleidsdaden was vervolgens dat jongetjes van tien uit Marokkaanse migrantengezinnen die ’s avonds laat nog op straat zwierven, opgepakt, naar huis gebracht en in bed gestopt werden. Niet meer en niet minder.

En als het toch nodig is om meer generaliserende termen te bedenken, pleit ik ervoor die te ontleen aan de intenties van de benoemde personen, in plaats van aan hun land van herkomst. ■

(advertentie)

‘Ik wil gelezen worden!’
Multatuli

EIGEN BEHEER
Nieuwpoortkade 2a
1055 RX Amsterdam

Voor uw uitgave in eigen beheer

gelegenheidsuitgave
proefschrift
dichtbundel
verhalen
levensbeschrijving
roman
etc.

Wilt u meer weten?
020 60 60 701 of eigenbeheer@euronet.nl
website: www.boekservice.nl/eigenbeheer

A. Test uw spellingkennis

1. a. en plein publique
b. en-plein-publique
c. en plein public
2. a. jandoedel
b. Jan Doedel
c. jan-doedel
3. a. kakkafonie
b. kakafonie
c. kakofonie
4. a. kibuts
b. kibboets
c. kibbutz
5. a. macrameeën
b. macrameën
c. makrameeën

B. Vergroot uw woordenschat

1. *domesticeren*
a. tot huisdier maken
b. overheersen
c. huiselijk maken
2. *belemniet*
a. fossiel
b. sta-in-de-weg
c. vrijgeleide
3. *lucullisch*
a. overdadig
b. idioot
c. lichtdoorlatend
4. *toetoeop*
a. haarstukje
b. hooggesloten jasje
c. Indiase scooter

C. Zoek de fouten

1. Onder andere PVV-ers vinden het kortzinnig dat parlementariërs het woord *allochtoon* willen afschaffen voor Turken, Marokkanen en andere oud-gastarbeiders.
2. Quasisynonieme aanduidingen, zoals *medelander* en *Turkse Nederlander* zullen naar verloop van tijd op net zo stereotype wijze gebruikt worden.

D. Extra

Is *wassenaar* een term uit de scheepvaart, de wapenkunde, de plantkunde of de molenaarswereld? ■

De antwoorden vindt u op bladzijde 147 van dit nummer.